

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Ἡ Ἰταλία περὶνᾶ περίοδο βαθεῖας πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ διανοητικῆς κρίσης καὶ σ' αὐτὴ ἡ τυφλὴ φύσις φαίνεται ὅτι θέλει νὰ προσθέσῃ καὶ ἄλλους κλονισμοὺς πού ἐπιτείνουν περισσότερο τὴν ἔγνοια γιὰ τὸ μέλλον. Τῇ στιγμῇ πού γράφω, οἱ ἐφημερίδες μιλοῦν γιὰ πλημμύρες στὶς ἐπαρχίες τῆς Βενετίας καὶ τῆς Τοσκάνας πού κατάστρεψαν πολλὰ ζῶα καὶ τὴν ἐσοδεῖα ἀξίας πολλῶν ἑκατομμυρίων καὶ εἶναι ἀκόμα χτεσινὰ τὰ νέα γιὰ τὸ σεισμὸ τῆς Γκαρφανιάνας...

Ὁ πόλεμος ἄφησε τὴν Ἰταλία σὲ τέτοια κατάσταση ἀδυναμίας καὶ νευρικότητος πού νὰ περιμένη κανεὶς τὰ πιὸ παράδοξα πράγματα, ἀφοῦ ἡ κρίσις αὐτὴ δὲν ἔπesse ἀπάνω σὲ σῶμα ἐκφυλισμένο καὶ παρακμασμένο, ἀλλὰ σὲ κοινωνικὸ ὄργανισμὸ νέο καὶ γεμάτο ἀπὸ ἐνέργεια. Κάτω ἀπὸ γερασμένες πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς νομοθεσίες πού ἔχουν νέο μόνο τὸ ὄνομα, εὐρίσκεται ἓνας λαός, σφριγῶν ἀπὸ δύναμη καὶ πρωτοβουλία πού ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν κρίσις τῆς τωρινῆς τοῦ ἀδυναμίας θὰ μπορούσε νὰ πάρῃ κατεύθυνση γιὰ ἓνα μέλλον καρπερῆς ἀναγέννησης. Ἀπὸ μερικὲς ἀπόψεις ἡ Ἰταλία βγῆκε ἀπὸ τὸν πόλεμο σὲ μιὰ παράδοξη κατάσταση πού εἶναι ἡ σωτηρία της, ἡ ἠθικὴ τῆς σωτηρίας ἂν ὄχι ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἄμεση. Στρατιωτικῶς νικητρία, ἀλλὰ νικημένη μέχρι ἐξευτελιστικῆς καταπίεσης στὸ διπλωματικὸ καὶ οἰκονομικὸ ἐπίπεδο, ξεφεύγει ἀπὸ τὰ καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα τόσο τῆς στρατιωτικῆς ἥττας ὅσο καὶ τῆς νίκης. Δηλαδή ἡ Ἰταλία δὲν εἶναι ὑποκείμενη στὴν τυραννία νικητοῦ ξένου κράτους στρατοπεδευμένου στὴ χώρα της, οὔτε καὶ ὑποτάσσεται στοὺς ἐκβιασμοὺς πού συχνὰ μεταχειρίζεται ἡ ὀπλισμένη δύναμη ἀπάνω στοὺς ἄοπλους· ἄρα ξεφεύγει καὶ ἀπὸ τὴν ὑποβολὴ τοῦ μίσους καὶ τῆς ἀντεκδίκησης καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς ὕλικες ἀθλιότητες.

Ἀλλὰ συγχρόνως ξεφεύγει ἀπὸ τὰ βλαβερά ἀποτελέσματα τῆς νίκης· γι' αὐτὴ εἶναι πράγματα ἀδύνατα, ὁ μιλιταριστικὸς ἐνθουσιασμός, ἡ ἐθνικιστικὴ μέθη, ἡ ἱμπεριαλιστικὴ μανία. Ἡ ἐπικίνδυνη ἐθνικὴ ἀλαζονεία διορθώνεται ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ ἥττα καὶ ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ ἐξάρτηση. Ἡ ἰσχὺς τοῦ κράτους βγαίνει ἀδυνατισμένη ἀπὸ τὸν πόλεμο, γιατί ἀπὸ τὴ νίκη δὲ μπόρεσε νὰ δρέψῃ τοὺς καρποὺς τοῦ γοήτρου τόσο στὸ ἐξωτερικὸ ὅσο καὶ μπρὸς στὸ λαὸ τοῦ τὸν ἴδιο πού δὲν γνωρίζει ἄλλο παρὰ τὰ βάρη τοῦ θριάμβου. Ἔτσι ἡ Ἰταλία ἀπέφυγε τὸν περιορισμὸ τῆς ἐλευθερίας πού πάντα συνοδεύει ἡ στρατιωτικὴ νίκη στὶς νικητρίες χώρες. Ἡ κυβέρνηση δὲν ἔχει τὴν δύναμη καὶ ἐπομένως δὲν τολμᾷ νὰ καταπιέσῃ ὑπὲρ τὸ μέτρον τοὺς ὑπηκόους της. Δὲν συνέβη στὴν Ἰταλία ἐκεῖνο πού ἔγινε στὴ Γαλλία, ὅπου ἡ μέθη τῆς νίκης τὴν κατέστησε διάδοχο τῆς Πρωσίας στὴ μιλιταριστικὴ καὶ ἐλευθεριοκτόνο ὑπεροχὴ στὴν Εὐρώπῃ.

Μιὰ μεγάλῃ προσωπικότης τῆς ἰταλικῆς σκέψης στὴν Ἀναγέννηση, ὁ Νικόλας Μακιαβέλλης — πού οἱ πυγμαῖοι τῆς πολιτικῆς τῆς τρίτης Ἰταλίας, οἱ Σονίνοι καὶ οἱ Σαλάνδρες, εἶχαν ᾤδικο νὰ μὴ ξαναδιαβάσουν — περιγράφει περίφημα στὶς Φλωρεντινές του Ἱστορίες (βιβλίον 6.) τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀναφέλευτης νίκης πού σχεδὸν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἥττα.

«Ὁ σκοπὸς ἐκείνων πού κάνουν τὸν πόλεμο εἶναι νὰ πλουτίσουν τὸν

ἑαυτὸ τους καὶ νὰ φτωχύνουν τὸν ἐχθρό. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος λόγος νὰ ζητήσῃ κανεὶς τὴ νίκη οὔτε γι' ἄλλο τίποτε γίνονται οἱ κατακτήσεις παρὰ γιὰ νὰ δώσουν δύναμη στὸ νικητὴ καὶ νὰ ἀδυνατίσουν τὸν ἀντίπαλο. Γι' αὐτὸ ὅταν ἡ νίκη σᾶς κάνει φτωχότερους καὶ ἡ κατάκτηση ἀδυνατώτερους, καλύτερα εἶναι νὰ μὴ γίνῃ ὁ πόλεμος ἢ νὰ πάψῃ ἀμέσως. Ἡ νίκη κάνει φτωχότερο τὸ νικητὴ ὅταν δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ δώσῃ καμμιά ὠφέλεια καὶ ὅταν δὲν μπορεῖ ν' ἀδυνατίσῃ ὀριστικῶς τὸν ἐχθρό. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, ἂν ἡ ἥττα μᾶς κἀνῃ δυστυχεῖς, δυστυχέστερους ἀκόμα μᾶς κάνει ἡ νίκη, γιατί, ἐνῶ οἱ ἡττημένοι ἔχουν μόνο νὰ ὑποφέρουν τὴν τυραννίαν τῶν ἐχθρῶν, οἱ νικητὲς εἶναι ὑποκείμενοι νὰ βρίζονται διαρκῶς ἀπὸ τοὺς φίλους πρᾶμα ποῦ δὲν εἶναι λογικὸ καὶ καταντᾷ ὀλιγώτερο ὑποφερτὸ καὶ πρὸ πάντων ὅταν πρόκειται ἡ νίκη νὰ ἐπιβληθῇ στοὺς ὑπάρχοντες μὲ νέους φόρους. Ὅποιος εἶναι φιλόφρωνος δὲν μπορεῖ νὰ χαρῇ γιὰ τὴ νίκη ἀπὸ τὴν ὁποία ὅλοι οἱ ὑπὴκοοὶ του παραπονοῦνται».

Ἄν πολιτικῶς αὐτὴ ἡ κατάστασις καταντᾷ σὲ θέσις ἠθικῶς κατώτερη τὴν κυβέρνησις ἀπέναντι στὸ λαὸ τὴν καθιστᾷ ὀλιγώτερο τυραννικὴ καὶ τὸ λαὸ περισσότερον ἐλεύθερο, ἐξάλλου ἡ Ἰταλία ὠφελεῖται ἀπὸ τὴν ἐξυγιαντικὴν ταπεινώσει ποῦ τῆς ἐπέβαλαν τὰ πλουτοκρατικὰ ἔθνη καὶ τοῦτο γιατί ἡ ἀδικία, (*) ποῦ τῆς γίνεται, ἀναπτύσσει τὴ συναίσθησις τῆς δικαιοσύνης ποῦ ἀλλιῶς θὰ ἐπνίγετο ἀπὸ μιὰ πραγματικὴ καὶ ἀπεριορίστη ἐπιτυχία. Καὶ ἔτσι στὸ ἐξωτερικὸ ἀκόμη μπορεῖ ἡ Ἰταλία νὰ ξεφύγῃ τὴν ἀντιπάθειαν ποῦ ἐμπνέουν πάντα οἱ στρατιωτικῶς νικηταὶ καὶ εὐτυχημένοι λαοί.

Ἡ κατάστασις αὐτὴ δὲν εἶναι ρόδινη, μάλιστα τὰ ἀγκάθια εἶναι ἀφθονώτερα. Ἀλλὰ ἡ ψυχικὴ διάθεσις ποῦ προέρχεται ἀπὸ αὐτὴ τόσο στοὺς ἄρχοντας ὅσο καὶ στοὺς ἀρχομένους μᾶζι μὲ τὰ οἰκονομικὰ χάλια ποῦ προκαλοῦν μεγαλύτερη κατανάλωσις ἀπὸ παραγωγὴ ἐνῶ οἱ ἐργάτες ζητοῦν περισσότερον ἀφ' ὅ,τι οἱ κεφαλαιοῦχοι παραχωροῦν, δημιουργεῖ τὴν πιὸ ἐπαναστατικὴν κατάστασις ποῦ μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστῇ.

Ἄν θὰ γίνῃ ἡ δὲν θὰ γίνῃ ἡ ἐπανάστασις, ἂν θὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴ νίκη τῆς προόδου ἢ τὴν ἥττα τῆς, ποῦ θὰ μᾶς σπρώξῃ μισὸ αἰῶνα πίσω, αὐτὸ θὰ μᾶς τὸ εἴπῃ τὸ μέλλον. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ παρούσα ἱστορικὴ περίοδος πνευματικῶς καὶ διανοητικῶς χαρακτηρίζεται στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὴν θορυβώδη, γόνιμη καὶ ἐκθαμβωτικὴν ἐκείνην κίνησις τῶν ἰδεῶν ποῦ συμβαίνει πάντοτε σὺν παραμονῇ τῆς ἐπανάστασις.

Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς κινήσεως αὐτῆς τῶν ἰδεῶν στὴν Ἰταλία γιατί ἡ κυριώτερή τους ἐκδήλωσις εἶναι ἡ ἀταξία καὶ συχνὰ συμβαίνει ὅ,τι φανερώνεται νὰ ἔχῃ ὀλιγώτερη σημασία, ἐνῶ ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ριζωμένο βαθειὰ μέσα στὰ πνεύματα νὰ μὴν ἐκδηλώνεται ἢ νὰ ἐκδηλώνεται ἐξωτερικῶς πολὺ λίγο.

Ἔτσι μεταξὺ τῶν ἄλλων κάνει ἐντύπωσις τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν κυβέρνησις τῆς Ἰταλίας καὶ κάτω ἀπὸ τὴν προεδρεία τοῦ Τζιολιτῆ ὑπάρχουν δύο ἄνδρες ποῦ δὲν τὸν βλαστήμησαν ἀρκετὰ στὴ διάρκειαν τοῦ πολέμου καὶ ποῦ στὸ παρελθὸν καὶ σὲ διάφορα ἐπίπεδα ἀνέσκαψαν μὲ τὸ ἀλέτρι τῆς ἰδιοφυΐας τῶν τῶν

(*) Ἐννοῶ τὴν ἀληθινὴν ἀδικίαν, ποῦ ἡ Ἰταλία τροφοδοτεῖται ἀπὸ τὰ πλουσιώτερα κράτη μὲ τοκογλυφικὰς τιμὰς ὅσο καὶ τὴν ἄλλην ποῦ γι' αὐτὴ παραπονοῦνται οἱ Ἰταλοὶ Ἐθνικιστῆς, δηλ. γιὰ τὰ διπλωματικὰ καὶ ἑδαφικὰ ζητήματα, ποῦ, νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθειαν, εἶναι ἀδιάφορα γιὰ τὸν Ἰταλικὸν λαόν.

ἀγρό των ιδεών: ὁ Benedetto Croce καὶ ὁ Arturo Labriola. Ἡ σκέψη τους κατὰ τὸν πόλεμο δὲν ὑπῆρξε καθολοκληρίαν ὁρθόδοξη. Πολλοὶ ἐνθυμούνται τὶς αἰρετικὰς «Σημειώσεις» τοῦ Croce, ποὺ μὲ αὐτὲς ὁ σημερινὸς ὑπουργὸς τῆς Παιδείας τολμοῦσε στὸ περιοδικὸ τοῦ ἡ «Κριτική» νὰ κεντρῶνι τοὺς φουσκωμένους ἀσκούς τῆς πολεμικῆς καὶ γερμανόφοβης πολιτικῆς. Ἐπίσης θὰ ἐνθυμῶνται πολλοὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου μερικὸς βουλευτικὸς λόγους τοῦ Labriola γεμάτους ἀπὸ θεικὸν ὅζον ποὺ ἔφερναν τὴ σύγχυση στοὺς κυβερνήτας ποὺ ἦταν οἱ σύμμαχοι τοῦ τῆς προτεραιάς.

Σήμερα ὁ Labriola εἶναι ὑπουργός. Ἀλλὰ ζοῦν ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ τὸν ἐνθυμῶνται ὅταν ἐσυλλαμβάνετο καὶ κατεδικάζετο στὴν ἐξορία στὰ 1898. Οἱ ιδέες τοῦ πλησίαζαν τόσο τὶς ἀναρχικὰς ιδέες ποὺ αὐτὸς ὁ ἴδιος γιὰ μιὰ στιγμή, ὅταν ἐγύρισε ἀπὸ τὴν ἐξορία στὸ Παρίσι, ἔκαμε στὸν ἑαυτὸ τοῦ τὴν ἐρώτηση ἂν ἡ πραγματικὴ τοῦ θέσης δὲν ἦταν ἀνάμεσα στοὺς ἀναρχικοὺς. Ὑστερα ἔγινε ἀρχηγὸς τῶν συνδικαλιστῶν τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος καὶ βγήκε ἀπ' αὐτὸ τὸ κόμμα γιὰ νὰ πάη πιὸ μπροστά, νὰ γίνη ἡ ἀπολογία τῆς ἐπανάστασης καὶ στὴν «Ἱστορία τοῦ τῶν Δέκα Ἑτῶν» (1899-1909) ὁ φοβερός κατήγορος τῆς Μοναρχίας καὶ τοῦ συστήματος τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἰωάν. Τζιολίτι. Ἀλλὰ νά, ποὺ αὐτὸς τώρα γίνεται ὑπουργὸς τῆς μοναρχίας καὶ ἀκριβῶς στὸ ὑπουργεῖο ποὺ προεδρεῖ ὁ Τζιολίτι. Ὡς διανοούμενος, ὡς ἐργάτης ιδεῶν, ὁ Labriola εἶναι τέλεια δασκαλεμένος. Ἀπὸ τὶς ραδιουργίες τῆς μικρῆς δημοκρατικῆς κυβερνήσεως τῆς Νεαπόλεως πέρασε στὶς ραδιουργίες τῆς μεγάλῃς ἐθνικῆς κυβερνήσεως τῆς Ρώμης καὶ τώρα ἐξαντλεῖ τὴν ἐφευρία τοῦ προσπαθῶντας μὲ συμβιβασμοὺς ν' ἀποφύγῃ ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται ὀλοένα περισσότερο ὡς ἀναπόφευκτο: τὴ σύγκρουση τῶν κοινωνικῶν τάξεων.

Πιὸ δολύμπιος, πιὸ ξάστερος, ὁ συμπατριώτης τοῦ Benedetto Croce κατορθώνει νὰ διατηρεῖται ἀκόμα σὲ κάποιον ἥθος παρ' ὅλην τὴν θέσιν ποὺ κατέχει. Εἶναι ὅμως περιττὸ ν' αὐταπατώμεθα· πρόκειται γιὰ ἥψη ποὺ ταπεινώνουν, ποὺ ἐξαντλοῦν καὶ τοὺς καλύτερους ἀκόμα, τὸ ὅτι ἀνέβηκε κανεὶς ἕως ἐκεῖ εἶναι σημάδι παρακμῆς. Εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι δὲν ἔσφαλε πολὺ ἐκεῖνος ποὺ εἶπε ὅτι ὁ Croce εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ παιδευμένους ὑπουργοὺς ποὺ ἐκυβέρνησαν τὴν Ἰταλία. Ἀναμφιβόλως εἶναι ὁ δυνατώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἰταλικῆς φιλοσοφίας, «τὸ μεγαλύτερο ἄστρο τῆς ἰταλικῆς μόρφωσης» ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Prezzolini. Εἶναι ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ μελετητὴς, ἀστὸς κατ' ἐξοχίην, ὅχι ὅμως μὲ τὴν ἐξευτελιστικὴ σημασία τῆς λέξης, ἂν καὶ στὸ παρελθόν τοῦ εἶχε ἀφιερῶσει μιὰν περίοδο στὴν μελέτη τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ μαρξισμοῦ καὶ ἐφαίνετο τότε στὴν «Κοινωνικὴ Κριτικὴ» τοῦ Turati καὶ ἔγραψεν ἓνα πρόλογον σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικώτερα βιβλία τοῦ Καρόλου Μάρξ. (*)

Τώρα θὰ ἰδοῦμε τί θὰ μπορέσῃ νὰ κάμῃ ἡ φιλοσοφία ἐπάνω στὴν ἀρχή! Οὔτε πολὺ, οὔτε καλὰ, ὑποθέτω. Διανοεῖται σχολικὰς μεταρρυθμίσεις ποὺ σ' αὐτὰς στηρίζουν πολλὰς ἐλπίδες οἱ κληρικὸφρονες. Ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ κάνει καλὰ εἶναι ἡ φιλολογικὴ καὶ μορφωτικὴ τοῦ δράσης ποὺ ἐξακολουθεῖ ν' ἀναπτύσσει ἔξω ἀπὸ τὴν κυβερνήσιν στὶς ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ καὶ εἶναι παράξενο καὶ περιέργον πῶς βρίσκει τὸν καιρὸ γιὰ ὅλα αὐτά. Δὲν

(*) Τὰ ἔργα τοῦ Benedetto Croce μὲ σοσιαλιστικὸν χαρακτῆρα ἀπάνω στὸν μαρξισμό κλπ. περιέχονται στὸν τέταρτον τόμον τῶν φιλοσοφικῶν του δοκιμῶν: «Ἱστορικὸς Ὑλισμὸς καὶ Μαρξικὴ Οἰκονομία».

ἐννοῶ ἐδῶ τὸν τελευταῖο του λόγο στὴ Ραβένα γιὰ τὸν Dante, ποῦ εἶναι πάντοτε μιὰ πράξις ὑπουργικὴ καὶ ἐπομένως ἔχει τὸ ἐλάττωμα τῆς ἀκαδημαϊκῆς στασιμότητος, ἀλλὰ τὰ ἄρθρα ποῦ ἐξακολουθεῖ νὰ γράφῃ ὡς π.χ. τὸ τελευταῖο του εἰς τὸ «Resto del Carlino» τῆς 15 Σεπτεμβρίου γιὰ τὴν κριτικὴ τοῦ Dante.

Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴ τῇ δημοσιογραφικῇ παραγωγῇ αἰθάνεται κανεὶς τὴν παρακμὴ, τὸν ἐραριστὴ μᾶλλον παρὰ τὸ δημιουργό, ἂν ποτε ὑποτεθῇ ὅτι ὁπῆρξε δημιουργὸς δηλαδὴ καλλιτέχνης. Γιατὶ ἂν ἦταν τέτοιος δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ὑπουργός.

Βέβαια γιὰ τὸν Benedetto Croce δὲν μπορούμε σήμερα νὰ ἐπαναλάβωμε τὸ στίχο «Φτωχιά καὶ γυμνὴ περπατεῖ ἡ φιλοσοφία». Ἀλλὰ τί τραγικὴ καὶ μελαγχολικὴ ἀντίθεση μεταξὺ αὐτοῦ, ποῦ ἔφτασε στὰ ὕψη τῆς ἐξουσίας, τῆς εὐνοίας καὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν πολλῶν καὶ τῆς τύχης ἐκεῖνου ποῦ πρὶν ἀπ' αὐτόν, ὑψηλοφρονέστερος καὶ χωρὶς ἄλλο εὐφυνέστερος ὠνομάσθη ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῆς Ἰταλίας ἐννοῶ τὸν Roberto Ardico. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι ἂν ὁ Croce εἶναι ὁ μελετητὴς τῆς φιλοσοφίας, ὁ Ardico εἶναι ὁ ἀληθινὸς φιλόσοφος. Μάλιστα, ὁ θετικισμὸς τοῦ Ardico δὲν ἀνήκει στὴ σύγχρονη ἐποχὴ Ἀπὸ τὸ ὕψος ποῦ αὐτὸς εἶχε βάλλει τὸν θετικισμὸ στὴν αὐστηρὴ καὶ σχεδὸν ἡρωικὴ σημασίᾳ ποῦ τοῦ εἶχε δώσει, λίγο λίγο, ὁ θετικισμὸς, μὲ τὴν πρακτικὴ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ποῦ βασίζεται στὸ συμφέρο, εἶχεν ἐκφυλιστῇ σὲ ὠφελισμὸ, στὴν πρακτικὴ φιλοσοφία τῶν ἀνθρώπων ποῦ κυνηγοῦν τὸ ὠφέλιμο. Ἡ τελευταία του καὶ πὺ ἀντιπαθητικὴ ἐνσάρκωση εἶναι ὁ ρεαλισμὸς ἐκεῖνος ποῦ καθιστᾷ τὴν πραγματικότητα, τὸ τετελεσμένο γεγονός, τὴν ἐπιτυχία, τὸν ὁδηγὸ κάθε ἀπόφασης: «τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα στὸ ὁποῖον ἔφτασε ἡ ἀστικὴ σκέψις (λέγει ὁ Sorel), εἶναι μιὰ φιλοσοφία ποῦ ἀρμόζει θανάσιμα σὲ κάθε ἀριβιστὴ ποῦ ἐπιθυμεῖ νὰ γίνῃ δεκτὸς στὸν ἐπικρατοῦν κόσμῳ, χάρις στὴν εὐκαμψία του, τὴν φλυαρία του, τὸν κυνισμὸ τῆς ἐποχῆς του». (*)

Ὁ Roberto Ardico δὲν ἦταν πιά πολίτης τῆς πατρίδας του. Ἡ «ἠθικὴ τῶν θετικιστῶν» του ποῦ τείνει στὸ καλὸν γιὰ τὸ καλόν, καὶ ὄχι γιὰ ἀνταμοιβὴς σ' αὐτὴ τῇ ζωῇ ἢ σὲ μιὰ ἄλλη ζωὴ ὑποθετικὴ ἢ περὶ τοῦ δικαιώματος ἀντιληψί του ποῦ ποικίλλει σὲ διαδοχικὰ κατακτήσεις καὶ εὐρύνεται μέσα στὸ χρόνον καὶ τὸ χωρὸ, μέχρις ὅτου ἐπιβεβαιώσῃ καὶ ἐκεκτῇ τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν ἐλευθερίαν σὲ ὅλους, ἦταν ἰδέες ποῦ εἶχαν ἐξορισθῇ ἀπὸ τὸν κόσμον του—τὸν κόσμον τῶν ἐπισήμων σοφῶν καὶ ἀρχηγῶν—καὶ εἶχαν κατεβεῖ στὸ λαὸ παίρνοντας νέα ὄψη ὥστε αὐτὸς ὁ ἴδιος ποῦ ἀνῆκε σὲ ἄλλη ἐποχὴ καὶ ἄλλο περιβάλλον δὲν τὶς ἀνεγνώριζε πιά. Γιαντὸ ἐννοεῖται πῶς στὸν παλιὸ του μαθητὴ Ἐρρίκο Ferrì τὴν περασμένη ἀνοιξὴ ἐπανελάμβανε ὅτι κουράσθηκε πιά νὰ ζῇ καὶ ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ πεθάνῃ.

Καὶ πέθανε στὶς 15 Σεπτεμβρίου ὅπως ὁ στοικὸς τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς ἀνοίγοντας τίς φλέβες του μὲ τὸ μαχαίρι. Κι ἄλλη φορὰ εἶχεν ἀποπειραθῇ ν' αὐτοκτονήσῃ ἀλλὰ τὸν εἶχαν σώσει. Ἀποπειράθηκε καὶ πάλι καὶ ἐπέτυχε. Οἱ κληρικὸφρονες ἐφημερίδες, ἀπάνω σ' αὐτὴ τὴν αὐτοκτονία θέλησαν νὰ

(*) Γεωργίου Sorel. Οἱ ἀπάτες τῆς προόδου.

φιλολογίσουν με πολύ άσχημο γούστο. Τò θεολογικό μίσος δέν τούς άφηνε νά λησμονήσουν ότι ó Ardigo στά νειάτα του ήταν παπᾶς και είχε πετάξει τά ράσα γιά νά γίνη «ιερέας τῆς σεβαστῆς ἀλήθειας». Δέν ένόησαν ή προσποιήθηκαν ότι δέν ένόησαν πόση πραγματικῶς φιλοσοφική δύναμη υπάρχει στήν αὐτοκτονία ἐκείνου πού ἅμα γεράση θεωρεῖ περιττό νά ἐξακολουθήσῃ μιᾶ ζωῇ πού θά ήταν πιά καθαρή φυτοζωή.

Σπάνιο παράδειγμα — σ' αὐτό τόν καιρό, πού ή εὐτυχία και ή τύχη χαμογελοῦν σ' όποιον θέλει νά πουλήσῃ τήν ιδιοφυΐα του και πού εἶναι ἔπαινος ν' ἀλλάξῃ κανεῖς γνώμη μέ τήν ἀλλαγῇ τῶν περιστάσεων — ό Ardigo πέθανε φτωχός και χωρίς ν' ἀλλάξῃ τίς πεποιθήσεις του. Δέν εἶναι πολὺς καιρός πού ἕνας ἐργάτης τοῦ ζήτησε ἕνα του ἔργο «Περὶ ἀγωγῆς» και ἔλαβε τήν ἀπάντησιν ότι ἀπό τά ἔργα του είχε μονάχα ἕνα ἀντίτυπο και γιά νά τοῦ στείλῃ τὸ βιβλίό ἔπρεπε νά τ' ἀγοράσῃ, πρᾶγμα ἀδύνατο γι' αὐτόν γιατί ήταν φτωχός. (1)

Στήν ἀρχή αὐτοῦ τοῦ χρόνου ό ἴδιος Ardigo διηγοῦνταν πῶς ἕνας ἐπίσκοπος πού είχε γνωρίσει στή θεολογική σχολή τῆς Βιέννας τοῦ είχε γράψῃ γιά νά τόν παρακινήσῃ νά ξαναγίνη καθολικός. Ὁ Ardigo τοῦ ἀπήντησε ότι ό τίμιος ἄνθρωπος ὤφειλε νά δηλώσῃ τή σταθερότητα τῶν φιλοσοφικῶν του ιδεῶν και ότι οἱ ιδέες τῶν πιστῶν τῶν φαίνονται ἄτοποι. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ ἀπολογήθηκε ότι και ό Dante ήταν πιστός. Ὁ Ardigo ἀπάντησε: «Μέ ὅλο τὸ σεβασμό πού ἔχομε στό μεγάλο ποιητή, θά εἶσθε διατεθειμένος νά παραδεχθῆτε και τὸ ἀστρονομικό του σύστημα;» Σ' ἄλλο ἕναν παπᾶ πού τόν παρακινούσε νά γυρίσῃ στοὺς κόλπους τῆς θρησκείας γιατί ἐπλησίαζε ό θάνατος, ό φιλόσοφος ἀπάντησε: «Νά ποῦμε τήν ἀλήθεια, ἐγώ ἀπό καιρό ἔγεια πιστός, τώρα, εἶναι ή σειρά σας». (2)

Ἄλλ' ἄς ἀφήσωμε ν' ἀναπαύονται ἐν εἰρήνῃ οἱ πεθαμένοι φιλόσοφοι, και οἱ ἄλλοι πού πήραν τήν ἀρχή στά χέρια τους και εἶναι γιαντοῦ περισσότερο νεκροὶ ἀπό τούς ἄλλους πού θαφτήκανε.

Φανερό σημάδι πῶς ό νοῦς δέν ὀκνεύει, πῶς τὸ κοινὸ ἔχει ἀνάγκη ἀπό διανοητική τροφή, εἶναι ή ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας τοῦ βιβλίου πού ὀλοένα αὐξάνει, τὸ γεγονός ότι τά βιβλιοπωλεῖα δέν προφταίνουν νά ἱκανοποιήσουν τίς ἐπιθυμίες τῶν ἀναγνωστῶν, ἂν και οἱ ἐκδοτικοὶ οἴκοι διαρκῶς παρουσιάζουν στήν ἀγορά νέα βιβλία σὲ τιμὲς ὀλοένα ἀσίμωτες και σὲ ποσὸ πάντα μεγαλύτερο. Ὁχι μονάχα τὸ κοινὸ διψᾷ γιά νέα πράγματα, ἀλλὰ ό νοῦς του ζητᾷ τά καλύτερα και τά μᾶλλον πρωτότυπα ἀπό τά παλιὰ μέ ἀνήκουστη ἀπληστία.

Θά δώσω ἕνα παράδειγμα. Στὴ Βολωνία πέθανε τώρα και λίγα χρόνια ἕνας συμπαθητικὸς συγγραφέας τῆς Ρωμανίας ό Ἀλφρέτος Oriani πού ζῶντας τὸν ἐνόησε ή τύχη και ἔχαιρε τήν παγκόσμια ἐκτίμησιν. Εἶχε δημοσιέψῃ ἀρκετοὺς τόμους και μέσα σ' αὐτοὺς μέ πρωτοτυπία εἶχεν ἐξετάσει τά πιὸ φλέγοντα ζητήματα, είχε συζητήσει τά σημαντικώτερα προβλήματα, σχολιάσει τά κυριώτερα γεγονότα και τοὺς πιὸ διακεκριμένους ἄντρες. Φιλοσοφία και κοινωνιολογία, φιλολογία και ἱστορία, ἀρχαιότητα και πρόσφατα γεγο-

(1) Τὸ γράμμα πού περιέχει αὐτὰ τά λόγια δημοσιεύτηκε σ' ἕνα ἄρθρο τοῦ Camillo Berneri γιά τὸν Ardigo στήν «Umanita Nova» (Μιλάνο, 23 Σεπτεμβρίου 1920).

(2) Δημοσιεύτηκαν στήν «Italia che scrive» (Ρώμη, Ἰανουάρ. 1920).

νότα, παρουσίαζαν μιάν ὕψη διαφορετική καὶ μιὰ ἀναμφισβήτητη πρωτοτυπία στὴ δική του πένα. Ἀνάμεσα στ' ἄλλα εἶχε γράφει ἓνα βιβλίο ἱστορικὸ «Ὁ πολιτικὸς ἀγῶνας στὴν Ἰταλία» ποὺ ἐκεῖ μέσα παρουσίαζε μὲ νέο φῶς τὴν ἱστορία τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση καὶ ὠθεῖ.

Ὁ «πολιτικὸς ἀγῶνας στὴν Ἰταλία» εἶναι γραμμένος μὲ θάρρος, γιατί τολμᾷ νὰ εἰπῇ πολλὰς ἀλήθειες ποὺ οἱ αὐλικοὶ συγγραφεῖς συνήθιζαν νὰ σκεπάζουν ἰδίως γιὰ τὶς κακὰς πράξεις τῆς δυναστείας τῆς Σαβοΐας ποὺ ἦταν γνωστὴ μονάχα ἀπὸ τὰ συγγράμματα τῶν δημοκρατικῶν ποὺ καὶ γι' αὐτοὺς ὑπῆρχε ἡ ὑποψία ὅτι μεροληπτοῦν. Οἱ ἀλήθειες αὐτὲς εἰπωμένες ἀπὸ τὸν Oriani ποὺ ἦταν μοναρχικὸς καὶ μάλιστα ἐθνικιστὴς ἀποκτοῦσαν μὲ τὴ βοήθεια τῆς περαιτέρω ἱστορικῆς κριτικῆς, πολὺ μεγαλύτερη σημασία. Ὁ Oriani σὰ συγγραφέας εἶχε ἔκτακτη τιμότητα καὶ εὐθύτητα. Ὅ,τι τοῦ φαίνονταν ἀληθινὸν τὸλεγε μὲ κάθε θυσία καὶ ὅταν ἀκόμα ἤξερε πὼς θάβλαπτε τὸ πολιτικὸν κόμμα ποὺ αὐτὸς θεωροῦσε ὡς καλύτερο. Ἐτοί μὲ τὴ σειρά φαίνονταν ἱμπεριαλιστὴς ἢ εἰρηνόφιλος, θρησκός ἢ ἄθεος, αὐταρχικὸς ἢ ἀναρχικὸς. Γιαυτὸ καὶ στὴ ζωὴ του ἦταν αὐχός. Ὁ «Πολιτικὸς τοῦ ἀγῶνας» δὲν πουλήθηκε. Ἐνας ἔμπορος παλαιῶν βιβλίων ἀγόρασε ὕστερα ἀπὸ κάμποσα χρόνια σχεδὸν ὅλα τὰ ἀντίτυπα. Ὁ Oriani τὸν εἶχε συμβουλέψει νὰ τὸ κάνει, λέγοντάς του: Γιὰ μὲ αὐτὴ δὲ στάθηκε καλὴ δουλειά, ἀλλὰ θὰ εἶναι καλὴ γιὰ σένα, θὰ ρθῇ μέρα ποὺ αὐτὸ τὸ βιβλίο θὰ γίνῃ περιζήτητο. Πραγματικῶς, ὅταν πέθανε ὁ Oriani, ἡ παλιὰ ἐκδοσις ἐξαντλήθηκε γλῆγορα, ἀπορροφήθηκε ἀπὸ πολλοὺς ἀναγνώστες ποὺ ξύπνησαν ἄξαφνα. Στὰ 1913 οἱ διανοοῦμενοι ποὺ ἔβγαζαν τὴ Voce στὴ Φλωρεντία μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Prezzolini ἔκαμαν μιὰ δευτέρη ὡραία ἐκδοσις πρὸς 12 φράγκα (ἡ πρώτη πουλοῦνταν 2 ἢ 3 φράγκα). Ἀμέσως ἔγινε ἀνάρπαστη. Στὰ 1915 ἢ 1916 βγῆκε ἡ τρίτη ἐκδοσις καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ 1920 ἡ τετάρτη πρὸς 18 φράγκα. Μόλον ποὺ ἡ τιμὴ ἐξαπλαιοῦντο καὶ ἡ τετάρτη ἐκδοσις ἐξαντλήθηκε καὶ τώρα ἐτοιμάζεται ἡ πέμπτη ποὺ θὰ πουληθῇ 25 φράγκα! Κάτι τὸ παρόμοιο, ἂν καὶ σὲ μικρότερες διαστάσεις, γίνεται γιὰ τὰ ἔργα τῶν ἄλλων συγγραφέων Ἰταλῶν καὶ ξένων, ἀγνώστων ἢ ποὺ θεωροῦνται περασμένου συρμού. Ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ τὰ φιλοσοφικὰ ὅσο καὶ τὰ φιλογολικὰ λαϊκὰ δὲν προφταίνουν νὰ ξαναδημοσιέβουν τίς ἐξαντλημένες ἐκδόσεις καὶ δὲν ξέρουν ἂν πρέπη νὰ στρέψουν τὴν προσοχὴ τους στὰ νέα ἔργα ἢ στοὺς παλαιοὺς συγγραφεῖς. Τὰ παλιὰ ἔργα τοῦ Proudhon ξαναβγαίνουν στὸ φῶς. Ἐνα μέρος τῶν ἐπιστολῶν του, οἱ ὁμοσπονδιακοὶ του φιλιππικοὶ λόγοι ἐναντίον τῆς ἐνωσης τῆς Ἰταλίας, τὸ παράδοξόν του βιβλίο περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ τέλος ὁ γνωστότατος τόμος του περὶ τῆς «Πολιτικῆς ἱκανότητος τῶν ἐργατικῶν τάξεων» ποὺ περιέχει μεγάλο μέρος τοῦ σημερινοῦ συνδικαλισμοῦ. Ἐπίσης τὰ ἔργα τῶν δημοκρατικῶν Ἰταλῶν συγγραφέων τοῦ Cattaneo, τοῦ Rosa καὶ ἰδίως τοῦ Ferrari ποὺ παρασταίνουν ὁποσδήποτε τὴν πολιτικὴ ἐπαναστατικὴ τάση τοῦ 1848-60 ποὺ ἔχει μεγάλῃ συγγένεια μὲ τὸν σημερινὸ ἀναρχισμό.

Στὴ φιλολογία ὅλοι οἱ Ρῶσοι συγγραφεῖς ποὺ εἶχαν παλιώσει λίγο, ξανακέρδισαν τὴν εὖνοια τοῦ κοινοῦ. Τὰ βιβλιοπωλεῖα ἐξαντλοῦν γλῆγορα τὸν Γκόργκι, τὸν Τολστόϊ, τὸν Ντοστογιέβσκι καὶ τὸν Μερσεκόφσκι. Ἀπὸ τοὺς Γάλλους διαβάζονται ὁ γέρο Balzac καὶ ἀπὸ τοὺς σύγχρονους ὁ Romain Roland καὶ ὁ Barbusse.

Σὲ παρακμὴ βρίσκεται ὁ φουτουρισμός, ποὺ τώρα καὶ λίγα χρόνια

έκανε τόσο θόρυβο και συνετέλεσε ν' ανακινήθουν τὰ λιμνάζοντα νερά της τέχνης και της φιλολογίας. Ἀφοῦ ἔλαβε μέρος στὴν πολιτικὴ καὶ ντύθηκε τὰ πολεμικὰ ἄρματα, ὁ φουτουρισμὸς λίγο λίγο γίνηκε ἄγριος καὶ μισαλλόδοξος ὥπως ὅλα τὰ πράγματα ποὺ πέρασε ἡ ἐποχὴ των. Ἔτσι οἱ καλύτερες ἰδιοφυΐες ἀποσπαστήκανε βαθμὴδὸν ἀπὸ αὐτόν, ὅχι γιὰ νὰ πέσουν στὴν ἄρνηση, ἀλλὰ γυρίζοντας σιγὰ σιγὰ στὴν παλιὰ καὶ ἀξιεπαινη συνήθεια νὰ θέλουν νὰ διαβαστοῦν καὶ νὰ κατανοηθοῦν καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ πουλήσουν τὰ ἔργα τους! Μόνον ὁ Marinetti μένει ποὺ κοντεύει νὰ γίνῃ γελοῖος καὶ ἄξιος οἰκτιρμοῦ....

Ἐντούτοις ἔξω ἀπὸ τὰ κέντρα τῶν διαφόρων πολιτικῶν δογμάτων καὶ χρωμάτων ἡ πυρετώδης ζωὴ σφύζει μὲ παλμούς ὁλοένα ἐπιταχυνομένους. Καὶ ὁ τύπος ποὺ ὅλο καὶ ἀναπτύσσεται παρ' ὅλη τὴ φοβερὴ ἀκρίβεια τοῦ χαρτιοῦ εἶναι συγχρόνως τὸ μέσον καὶ ὁ δείκτης ὁ πῶς χαρακτηριστικός. Ὅχι μόνον κάθε μέρα νέες ἐφημερίδες βλέπουν τὸ φῶς, ἀλλὰ οἱ παλιὲς στερεώνονται καὶ φτάνουν νὰ τυπώνουν ἀριθμούς ποὺ ἄλλοτε θὰ λέγονταν μυθικοί. Καὶ μέσα στὶς στήλες των συγκρούονται μὲ πάταγο ἰδέες καὶ συμφέροντα, ἀλήθειες καὶ ψέμματα, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον.

Δυνατὴ κίνηση ἰδεῶν καθορίστηκε, ὥς γνωστὸν ἀπὸ τὴ ρωσικὴ ἐπανάσταση. Νομίζω, ἡ Ἰταλία περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἔθνος ἐπαλλεν ἀπὸ ἐνθουσιασμό, ὅταν ἦρθε ἡ εἰδηση πὺς ἔπεσε ὁ τσαρισμὸς. Ἀπὸ τότες κάθε βῆμα πρὸς τὰ ἔμπροσθς ἢ πρὸς τὰ πίσω τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης ἡ Ἰταλία τὸ ἀκολούθησε μὲ ἀνυπομονησία καὶ φροντίδα, μὲ ἐκρήξεις χαρᾶς καὶ κραυγὰς πόνου. Ἄν ἄλλοτε ὁ ἰταλικὸς λαὸς εἶχε γυρμένη τὴν προσοχὴν του στὸ Παρίσι ὡς πρωτεύουσα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐπανάστασης, σήμερα κυττάζει διαρκῶς τὴ Μόσχα. Μάλιστα καὶ πολὺ, κατὰ τὴν ταπεινὴ γνώμην μου. Σήμερα δὲν ὑπάρχει στὴν Ἰταλία ἄνθρωπος πῶς λαϊκὸς ἀπὸ τὸ Λενίν. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ θέλουν νὰ χαρακτηρίσουν μιὰν ἀδικίαν καὶ νὰ βεβαιώσουν μιὰν ἰδέαν νίκης ἐναντίον της, λένε «Θαρτὴ ὁ Λενίν». Τοῦτο μᾶς ἐξηγεῖ τὴν κολοσσιὰ ἐπιτυχίαν τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος, ποὺ μόνον στὴν Ἰταλία αὐτοκαλεῖται καθαρά μπολσεβικικὸ. Τὸ κόμμα αὐτὸ συντελεῖ πολὺ στὴν ἐξάπλωση τῶν μαξιμαλιστικῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ μεγάλο εἶναι τὸ ὄφελος ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ γόητρο τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης.

Εἶχαμε μιὰν ἀπόδειξιν γιὰ τὴν ἔκτακτὴ δημοτικότητά τοῦ μπολσεβικισμοῦ ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν στὰ 1917 ὅταν ἦρθαν στὴν Ἰταλία οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ρωσικῶν Σόβιετ. Ἄν καὶ σὲ κατάστασιν ἐμπόλεμο καὶ κάτω ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου τοὺς ἔγιναν θρυλικὲς ἐκδηλώσεις ἀπὸ κολλοσιὰ πλῆθη λαοῦ σ' ὅλες τὶς πόλεις τῆς Ἰταλίας. Μετὰ τὸν πόλεμο, ὅταν τὸν Ἀπρίλην τοῦ 1919 μερικοὶ ἐθνικισταὶ ἀποπειράθηκαν νὰ κάψουν τὰ γραφεῖα τοῦ «Avanti», τοῦ σοσιαλιστικοῦ τούτου φύλλου, γιὰ τὸν μπολσεβικισμόν του, σὲ λίγους μῆνες μέσα ἡ ἐφημερίδα αὕτη εἰσέπραξε ἐνάμισυ ἑκατομμύριον ἀπὸ συνδρομὰς δηλαδὴ δεκαπλάσια ἀπὸ τὶς ζημίας ποὺ ἔπαθε πραγματικῶς. Καὶ ἂν τὸν Νοέμβρη τοῦ 1919 οἱ γενικὲς ἐκλογὲς ἔδωσαν τοὺς περισσότερους ψήφους στὸ σοσιαλιστικὸν κόμμα καὶ ἔστειλαν στὴ Βουλὴ πλέον τοῦ τετάρτου τοῦ ὀλίγου ἀριθμοῦ βουλευτῶν, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ σοσιαλισταὶ βουλευταὶ παρουσιάστηκαν στὸ λαὸ ὡς ἐπαναστάται καὶ μαξιμαλισταὶ ὁπαδοὶ τοῦ μπολσεβικισμοῦ. Θὰ ἦταν ὁμως λάθος μεγάλο νὰ νομίζωμεν ὅτι πραγματικῶς ὁ ἰταλικὸς λαὸς ἐμφο-

σημασία που οι μαρξιστές δίνουν σ' αυτή τη λέξη.
 "Ό,τι ο Ιταλικός λαός επιδοκιμάζει από την ρωσική επανάσταση, από
 το μπολσεβικισμό, από τη δικτατορία των προλεταρίων, είναι κυρίως αυτή
 ή ίδια επανάσταση, ή ενέργεια που κατέρριψε τη τσαρική κυριαρχία, το τέ-
 λος της αδικίας, ή αρχή εποχής ήλευθερίας.
 "Αυτή η επανάσταση, ο οποίος μπολσεβίκος εργάτης μας είναι πραγματικώς

Μὲν ὅλα ταῦτα τὰ γεγονότα τῆς Ρωσίας ξύνησαν στήν Ἰταλία κυρω-
δεις μελέτες γιὰ τίς νέες φάσεις πού παρουσιάζει ἡ σοσιαλιστική ἐπανά-
σταση. Εἶναι ἀναρίθμητες οἱ δημοσιεύσεις γιὰ τὴ ρωσικὴ ἐπανάσταση, ὑπὲρ
ἢ κατὰ. "Ὅλοι οἱ ἐκδοτικοὶ οἶκοι τῆς Ἰταλίας ἔβγαλαν βιβλία γιὰ τὴ Ρωσία,
γραμμένα κυρίως ἀπὸ μετριοπαθεῖς σοσιαλιστὰς πρῶν μέλη τῆς Ρωσικῆς
Συντακτικῆς Συνέλευσης, γεμάτα ἀπὸ ὀργή καὶ πάθος ἐναντίον τῶν μπολ-
σεβίκων. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ βιβλία γραμμένα μὲ κάποια ἀντικειμενικότητα
καὶ περιέχοντα διάφορα ἔγγραφα εἶναι ἐνδιαφέροντα. Στὴ δημοσιογραφικὴ
φιλολογία, ἂν καὶ γραμμένα μὲ κάποια δημοκρατικὴ μεροληψία, εἶνε ἄξια
μνείας τὰ ἔργα τοῦ Ρωσικοῦ Μιλάνου τοῦ Λουκιανοῦ Magrini πού
ἔμεινε ἕνα μῆνα στὴ Ρωσία καὶ διαγεῖται τίς ἐντυπώσεις του.

Φυσικά οί σοσιαλισταὶ δε σταύρωσαν τὰ χέρια καὶ ἀπαντοῦν καταλλήλως τοὺς ἀντιπάλους μέσα σὲ μιὰ διαμάχη ἰδεῶν, πού θὰ μπορούσε ἴσως νὰ γίνη καὶ μάχη ὀπλῶν. Τὸ «Avanti» τοῦ Μιλάνου ἐξέδωκε χαρμιά εἰκοσαριά τόμους ἐγγράφων γιὰ τὴ ρωσικὴ ἐπανάσταση, τοὺς θεμελιώδεις νόμους τῆς Δημοκρατίας τῶν Σόβιετ καὶ τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ Λενίν, τοῦ Τρότσκι, τοῦ Μπουχαρίν, τοῦ Ράντεκ, τοῦ Κάρσκι, τοῦ Στούτσκα κ.τ.λ. ὡς καὶ ἄλλων πού πῆγαν στὴ Ρωσία καὶ γύρισαν εὐνοϊκοὶ ἢ ἀμερόληπτοι ὅπως ὁ Goode, ὁ Marchand, ὁ Ransome κ.τ.λ. Ἀπὸ τὸν περασμένο Ὀκτώβριο δημοσιεύεται στὸ Μιλάνο τὸ περιοδικὸ «Κομμουνισμὸς» καθὲ δεκαπέντε μέρες ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ G. M. Serrati, ἐπίσημο ὄργανο

στην Ἰταλία τῆς Τρίτης Διεθνούς Μόσχας. Κυρίως εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ πρωτότυπα ἄρθρα καὶ ἔγγραφα σταλμένα κατευθεῖαν ἀπὸ τῇ Ρωσία. Ἄξιο ἰδιαιτέρας μνείας, γιὰτὶ ἐξασκεῖ ἀξιοσημεῖωτη ἐπίδραση καὶ ἔξω τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόσμου εἶναι τὸ περιοδικὸ σοσιαλιστικοῦ πνεύματος «Ordine Novo» (Νέα Τάξις) τοῦ Τουρίνου, ὄργανο ἐνὸς σωματείου νέων διανοουμένων πού δὲν ἀρκοῦνται μόνον νὰ μεταφράζουν ἰταλικά τις ρωσικὲς ἰδέες, ἀλλὰ μελετοῦν καὶ ἐργάζονται εὐσυνειδήτως νὰ πραγματοποιήσουν τις νέες ἰδέες στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀμέσων γεγονότων. Ἔχουν καὶ αὐτοὶ τὸ ἐλάττωμά τους, ἓνα δογματισμὸ ψευδομαρξικὸ καθιερωμένον ἐκ τῶν προτέρων, στὸν ὅποιον θέλουν νὰ προσκυνᾷ ὅποιοσδήποτε μπαίνει στὴν τροχιά τῆς δράσης των, ἀλλὰ τὸ ἐλάττωμα τοῦτο χάνεται μέσα σὲ μιὰ φανερὴ διανοητικὴ τιμωρία, καὶ εἰλικρίνεια, πού δείχνουν, ἀντιμετωπίζοντας τὰ δύσκολα προβλήματα τῆς ἐπανάστασης.

Λέγουν πὼς ὁ Λενὶν ἐξέφρασε τὴ ζωντὴν του συμπάθεια γιὰ τὸ σωματεῖο αὐτὸ τῶν νέων τοῦ Τουρίνου καὶ εἶπε πὼς τὸ «Ordine Novo» εἶναι τὸ ἰταλικὸ σοσιαλιστικὸ ὄργανο πού πλησιάζει περισσότερο στὶς ἰδέες του. Δὲ γνωρίζω ὅμως ἂν αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ τοῦ Τουρίνου ἀσχολήθηκε κυρίως μὲ τὸ πρόβλημα τῶν «συμβουλίων τῶν ἐργοστασίων» καὶ συνετέλεσε πολὺ νὰ συνταχθῇ σὲ σχέδιο τὸ πρῶτο αὐτὸ μέσον τῆς κοινωνικῆς ἀπαλλοτριώσεως. Φυσικὰ ἡ ἰδέα δὲν ἦταν δική του, τὸ «Ordine Novo» συνέκρινε, ἐξήγαγε θεωρίες, συνεζήτησε ἐκεῖνο πού πραγματοποιοῦνταν σὰ γεγονὸς ἀνάμεσα στοὺς τορινέζους ἐργάτες, τὴ προφυλακὴ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ἰταλικῆς κίνησε. Μένει ὅμως δική του ἡ ἀρετὴ, ὅτι κατενόησε τὴ σημασίαν τοῦ γεγονότος καὶ ἀφείρωσε σ' αὐτὸ τὴν ἀποτελεσματικὴ διανοητικὴ του φιλεργία. Τὸ κίνημα τῆς κατάληψεως τῶν μεταλλουργικῶν ἐργοστασίων, πού ἔφερε τὴν Ἰταλία στὸ χεῖλος τῆς ἐπανάστασης, συνδέεται κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ τὸ μικρὸ αὐτὸ ἀλλ' ἀποτελεσματικὸ ἐργαστήριον ἰδεῶν.

Αὐτὲς τὶς μέρες γύρισαν ἀπὸ τῇ Ρωσία «οἱ ἐρυθροὶ ἀπόστολοι» δηλαδὴ οἱ ἄντρες πού εἶχε στείλει τὸ Σοσιαλιστικὸ Κόμμα στὸ Κογκρέσο τῆς Τρίτης Διεθνούς τῆς Μόσχας. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν αὐτοὶ σιωποῦν καὶ ὑπόσχονται νὰ κοινοποιήσουν ἀργότερα πᾶν ὅτι εἶδαν στὴ Ρωσία.

Ἐντωμεταξὺ, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, ἀκούονται οἱ προσωπικὲς ἐκμυστηρεύσεις μερικῶν ἀπὸ αὐτοὺς. Ἀλλὰ ὅλοι γνωρίζουν ὅτι στὴ Ρωσία ὅλα τὰ πράγματα δὲν εἶναι ὥραϊα. Ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο, εἶναι νὰ γνωρίζωμε ποιὲς δυσκολίες τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης ὀφείλονται στὸν ἀποκλεισμὸ τῆς Συνενόησης καὶ στὶς προσπάθειες τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιδραστικῶν καὶ ποιὲς εἶναι ἀπ' αὐτὸ ἄλλο μέρος φυσικὸ ἐπακολούθημα τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν ὑπερβασίων τοῦ δεσποτικοῦ καὶ δικτατορικοῦ συγκεντρωτικοῦ συστήματος. Οἱ ἀναρχικοὶ στὴν Ἰταλία ἐπιμένουν πολὺ στὸ σημεῖον αὐτό.

Ἡ ἀναρχικὴ κίνησις ἀπόκτισε στὴν Ἰταλία ἑκτακτὴ σημασίαν, πολὺ ἀνώτερη ἀπὸ ἐκείνη πού εἶχε ἔως τώρα ὁ ἀναρχισμὸς στὴν Ἰταλία ἢ σὲ ἄλλα ἔθνη. Οἱ προλετάριοι γίνονται συχνὰ ὁπαδοὶ του καὶ τοῦτο εἶναι μιὰ ἀπόδειξις τῶν ὁσων εἴπαμε παραπάνω, ὅτι δηλαδὴ, ἡ ἰταλικὴ ἐργατικὴ τάξις, μὲ ὅλες τῆς τὶς συμπάθειες γιὰ τὸν Λενὶν καὶ τοὺς μπολσεβίκους, δὲν εἶναι διατεθειμένη πολὺ νὰ ὑποκύψῃ στὴν ἀπόλυτὴ καὶ δικτατορικὴ ἀρχὴ περι-

ορισμένων σωματείων ενός μόνου κόμματος, όταν ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοὺς παλιούς κυριάρχους της. Τὸ ἰταλικὸ προλεταριάτο δὲν ὑποφέρει τὸ ζυγὸ, καὶ ἂν σήμερα ἢ Κυβέρνηση, ποὺ ἔχει τόση δύναμις προερχομένη ἀπὸ μιὰ παλιὰ κρατικὴ καὶ στρατιωτικὴ διοργάνωση καὶ ἀπὸ μιὰ πολύχρονη παράδοση, δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ κρατήσῃ τὰ ἡνία, τόσο περισσότερον θὰ εἶναι τὸ πρᾶγμα αὐτὸ δύσκολο γιὰ μιὰ νέα κυβέρνησις, ἀκόμα ἀδύνατη, ποὺ θὰ ἀντιμετωπίξῃ ἕνα λαὸν ποὺ βγήκε νικητὴς ἀπὸ μιὰ ἐπανάστασις.

Δεῖγμα τῆς λανθάνουσας αὐτῆς ἀντίδρασης γιὰ τὴ μέλλουσα κυβέρνησις εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁπαδῶν τῶν ἀναρχικῶν ἰδεῶν στὴν Ἰταλία. Μιὰ ἀποκάλυψις γιὰ τὴ δύναμις τοῦ ἀναρχισμοῦ, ποὺ ἦταν ἐκπληξὴ καὶ γι' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς ἀναρχικοὺς, ἔγινε στὴ συνέλευσις τῆς «Ἀναρχικῆς Ἰταλικῆς Ἐνώσεως» ποὺ ἔγινε στὴ Βολονία ἀπὸ τὴν 1 ἕως εἰς τὴς 4 Ἰουλίου 1920. Ὑπάρχουν στὴν Ἰταλία δεκάδες χιλιάδων ἀναρχικῶν συγκεντρωμένων σὲ ἑκατὸν περίπου σωματεῖα. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὅλοι οἱ ἀναρχικοὶ δὲν εἶναι μέλη σωματείων οὔτε καὶ εἶναι ὅλοι γνωστοί. Ἐξὸν ἀπὸ ἐπτά ἢ ὀκτὼ περιοδικὰ ἑβδομαδιαῖα, δεκαπενθήμερα καὶ μηνιαῖα, ὁ ἀναρχισμὸς ἔχει στὴν Ἰταλία μιὰ καθημερινὴ ἐφημερίδα (τὴν «Umanita Nova» ποὺ διευθύνει ὁ Ἑρῖκος Malatesta) ποὺ σ' ἕνα χρόνον μέσῃ καὶ δίχως μεγάλων προσπαθειῶν ἐμάζεψε περισσότερα ἀπὸ μισὸ ἑκατομμύριον ἐθελουσίας συνδρομῆς, μὲ οικονομικὴ κίνησις ποὺ ξεπερνᾷ τὸ ἕνα ἑκατομμύριον φράγκα καὶ μὲ κυκλοφορίαν πενήντα χιλιάδες φύλλα τὴν ἡμέραν.

Ἐξὸν ἀπ' αὐτὰ καὶ στὸ πλάγι τῆς ἀναρχικῆς κινήσεως, ὑπάρχει ἡ ἐργατικὴ κίνησις τῆς οἰκονομικῆς ὀργάνωσις ποὺ λέγεται «Ἰταλικὴ Συνδικαλιστικὴ Ἐνωσις», ποὺ, ἂν καὶ καθολοκληρίᾳ αὐτόνομη ἀπὸ κάθε κομματικὴ πολιτικὴ, ἔχει κατεύθυνση καθαρὰ ἐλευθερόφιλη καὶ διευθυντὰς ποὺ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι γνωστοὶ ἀναρχικοί. Αὐτὴ ἀριθμεῖ τώρα πλεον τῶν 300 χιλιάδων μελῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἀποτελεῖ μειονοψηφία παραβαλλομένη μὲ τὴ «Γενικὴ Ἐργατικὴ Συνμοσπονδία» μὲ τάση μεταρρυθμιστικὴ ποὺ ἀριθμεῖ περίπου δύο ἑκατομμύρια μέλη, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι καὶ σαυτὸ τὸ τελευταῖον σωματεῖον εἶνε γραμμένα πολλὰ ἀναρχικὰ στοιχεῖα τῆς Ρώμης, τοῦ Πεδεμονίου κ.τ.λ. Οἱ Ἰταλοὶ ἀναρχικοί, ποὺ μαζὶ μὲ τοὺς σοσιαλιστὰς διεπνέοντο, κατὰ τὸ πόλεμον, ἀπὸ πνεῦμα ἀντίδρασης κατὰ τοῦ μιλιταρισμοῦ, σήμερα ἀντιδρῶν κατὰ τῶν σοσιαλιστῶν αὐτῶν καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν παρούσα πολιτικὴ των καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῆς δικτατορίας. Ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἐπιπέδου, ὅπως καὶ στὸ παρελθόν, οἱ ἀναρχικοὶ πολεμοῦν τὴν ἐκλογικὴ καὶ βουλευτικὴ τακτικὴ τῶν σοσιαλιστῶν, τὴν ἀποκλειστικότητα καὶ συγκεντρωτικὴ των δεσποτεία καὶ τὴς ἀβεβαιοτήτες καὶ ἀντιφάσεις στὸν ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα, ποὺ ταλαντεύονται μεταξὺ ἐπανάστασις καὶ τῶν συγκαταβάσεων καὶ ἐπαφῶν μὲ τὴν ἀστικὴν ἀρχή. Ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν μέλλουσαν ἐπανάστασις, ἡ μεγαλύτερη πολεμικὴ ἔγινε ὡς τὰ σήμερα γιὰ τὴ δικτατορίαν τῶν προλεταρίων, τὴν ὁποίαν οἱ ἀναρχικοὶ δὲν παραδέχονται, ὑποστηρίζοντας ὅτι, γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπανάστασις καὶ τῆς ὀριστικῆς τῆς νίκης, ἡ καλύτερη κατεύθυνσις εἶναι ἡ ὁμοσπονδιακὴ καὶ ἐλευθερία, ἐνῶ ἡ δικτατορικὴ συγκέντρωσις εἶναι ἐπικίνδυνη καὶ βλαβερή.

Τὶς ἀναρχικὰς ἰδέας γιὰ τὴ δικτατορίαν τοῦ προλεταριάτου τίς συνόψιζε, τὸν περασμένον χρόνον, ὁ Ἑρῖκος Malatesta σ' ἕνα γράμμα τοῦ ποὺ δημοσιεύτηκε στὸν τύπον :

«Οί μπολσεβίκοι εἶναι ἀπλῶς μαρξισταί, πού τίμια καί συνεπέστατα ἔμειναν μαρξισταί· ἐμεῖς σεβόμαστε τήν εἰλικρινεία των, θαυμάζομε τήν δράση των, ἀλλά ὅπως δέν ὑπῆρξαμε ποτέ σύμφωνοι μαζί τους στό θεωρητικό ἐπίπεδο, δέν μπορούμε νά εἰμαστε ἀλληλέγγυοι μαζί τους ὅταν περνοῦμε ἀπό τή θεωρία στήν πράξη.

«Ὅταν λέγουν «δικτατορία τῶν προλεταρίων» φυσικά τὸ προλεταριάτον δέν ἔχει σχέση μέ αὐτή, ὅπως δέν ἔχει σχέση ὁ λαός στά δημοκρατικά πολιτεύματα, παρὰ μόνον ἀπλῶς γιά νά κρυφτῇ ἡ ἀληθινή οὐσία τῶν πραγμάτων. Πραγματικῶς πρόκειται γιά τή δικτατορία ἑνός κόμματος καί πρό πάντων τῶν ἀρχηγῶν τοῦ κόμματος αὐτοῦ· ἀληθινή δικτατορία μέ ὅλη τή σημασία τῆς λέξης, μέ τὰ διατάγματά της, μέ τὸν ποινικό της νόμο, μέ τὰ ἐκτελεστικά της ὄργανα καί πρό πάντων μέ τήν ἐνοπλό της δύναμη πού χρησιμεύει σήμερα νά ὑπερασπίσῃ τήν ἐπανάσταση ἀπό τοὺς ἐξωτερικούς της ἐχθρούς, ἀλλά πού θά χρησιμεύῃ αὖριο γιά νά πάψῃ ἡ ἐπανάσταση, νά ἐξασφαλίσουν τὰ νέα συμφέροντα πού ὁλοένα σχηματίζονται καί νά ἐξασφαλίσῃ τήν ὑπεράσπισή της κατὰ τῆς λαϊκῆς μάζας μιά νέα προνομιούχος τάξη.

«Καί ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης ὑπεράσπισε τὴ γαλικὴ ἐπανάσταση κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀντίδρασης, ἀλλὰ ὑπερασπίζοντάς την τὴν κατάνηξε.... Καί ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται: *mutatis mutandis*, εἶναι ἡ δικτατορία τοῦ Ροβεσπιέρου πού ὀδηγεῖ τὸν Ροβεσπιέρο στήν καρμανιόλα καί προετοιμάζει τὸν δρόμον τοῦ Ναπολέοντος». (1)

Τίς ἴδιες ἰδέες ἐξέφρασε ἐν σώματι καί τὸ Ἀναρχικὸ Κογκρέσο τῆς Βολώνιας ὅπως εἶπαμε παραπάνω καί ὁ ἴδιος ὁ Malatesta ἐξακολουθεῖ τὴ διάδοση των στήν ἐφημερίδα πού διευθύνει. Κατ' αὐτάς, γράφοντας ἐπὶ τοῦ προκειμένου καί βασιζόμενος στὰ γεγονότα πού τοῦ δίνουν δικαιο, ἐξήρην ὅτι, στήν Ἰταλία, ἐπανάσταση πού θά γίνονταν μέ κριτήριο τὴ δεσποτεία καί μέ σκοποὺς δικτατορικοὺς κατ' ἀνάγκην θά ἐπέφερε τὸν πόλεμον μεταξὺ ἐπαναστατῶν καί ἐπαναστατῶν....

«Γιὰ τοῦτο (λέγει) ἀφίνοντας κατὰ μέρος τίς θεωρίες καί κρίνοντας τὰ πράγματα μέ συναίσθησι πρᾶγματιζή, θά ἐσύμφερε τοὺς σοσιαλιστάς νά ἐγκαταλείνουν κάθε ἰσχυρισμὸ δικτατορικό καί νά δεχτοὺν τὴν ἐλευθερόφιλη ἀντίληψη τῆς ἐπανάστασης· ἐπανάστασης πού θά ξετυλίγονταν ποικιλοτρόπως, κατὰ τίς ἡθικὰς καί ὕλινες καταστάσεις τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, δήμων, σοματεῶν· πού θά ἔπαιρνε χρῶμα διαφορετικὸ μέ τὴν ἐπικράτησι ἑνὸς ἢ ἄλλου κόμματος στὰ διάφορα μέρη, καί· θά καταντοῦσε σὲ ἓνα κοινὸ σκοπὸ γιά τὴ βαθμιαία ἐναρμόνιση τῶν συμφερόντων καί τῶν θελήσεων καί ὅχι προερχομένη ἀνωθεν ἀπὸ μιά αὐθαίρετη ἐπιβολή». (2)

Προσθέτω, ὡς χρονικόν, ὅτι ἡ πολεμικὴ δέν ξετυλίγεται πάντοτε μέ φιλοφροσὴν καί διαλλακτικότητα. Στὶς στιγμὲς τῆς γαλῆνης, ἡ συζήτηση γίνεται μέ κάποιο σχετικὸ ἀμοιβαῖο σεβασμὸ καί σὲ κάποιες στιγμὲς τῆς πάλης συμβαίνει μάλιστα νά συνεννοηθοῦν καί νά συμφωνήσουν κάπως, ἀλλ' ὅταν ἡ πάλι τελειώσῃ ἄσχημα, τότε κίνει ἐκρηξὴ ἢ ὀργή, γιὰ τὸ καθένας βλέπει στὸν ἀντίπαλο, τὸν υπεύθυνον τῆς ἥττας πού ἔλαθε.

(1) «Volonta», δεκαπενθ. περιοδικό, Ἀγκῶνα — Ἀρ. II, 16 Αὐγούστ. 1919.

(2) «Umanita Nova», Μιλάνο — Ἀρ. 182 τῆς 28 Σεπτ. 1920.

Μολαταῦτα δὲν πρέπει νὰ νομίσῃ κανεὶς ὅτι, ἂν καὶ τῶρα οἱ ζωηρότερες προσπάθειες τῶν προλεταρίων εἶναι ὑπὲρ τῶν ἄκρων, τὸ μεταρρυθμιστικὸ κόμμα καὶ ἡ παλιὰ κοινωνικὴ δημοκρατία ἀπέθαναν καὶ θαφτήκανε. Οἱ ἴδιες ἔχουν ἀκόμα σημαντικὴ δύναμι, ὀλιγώτερο θορυβώδη καὶ ἐπιδεικτικῇ· καὶ τοῦτο ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι, στὰ κόμματα αὐτά, ἀνήκουν πρόσωπα σεβάσμια ποὺ ἔχουν παρελθὸν μεγάλης τιμότητος καὶ ἀφιλοκέρδειας καὶ δὲν ἐξετέθησαν μὲ ἀνάξιες ἐπαφές γιὰ συμμετοχὴ στὸν πόλεμο. Μάλιστα ἐπέμειναν νὰ εἶναι πιστοὶ στὶς ιδέες τους καὶ στὸ προλεταριάτο, ἀντιθέτως καὶ ἐναντίον τῶν ὑπὲρ τοῦ πολέμου κυβερνήσεων.

Ὁ Prampolini, ὁ Turati, ὁ Rigola, ὁ Treves, ὁ Modigliani κ.τ.λ. χαίρουν ἀκόμα τῇ συμπάθειᾳ τῶν προλεταρίων, μάλιστα καὶ τῶν ἀντιθέτων ιδεῶν, καὶ κατὰ βάθος οἱ προλετάριοι αἰσθάνονται περισσότερην ἐκτίμησιν γι' αὐτοὺς παρὰ γιὰ μερικοὺς μαξιμαλιστὰς καὶ ἐπαναστάτας τῆς τελευταίας ὥρας, ποὺ χτὲς ἀκόμα ἦταν μεταρρυθμιστές, δημοκράτες, ριζοσπάστες ἢ μοναρχικοὶ τῶν ἄκρων. Ἐξάλλου δὲν εἶναι δυνατό ν' ἀρνηθῇ κανεὶς ὅτι, διαρκούντος τοῦ πολέμου, αὐτοί, μὲ τὸ προσωπικὸ τους γόητρο καὶ μὲ τὴν ἴδια τῇ φήμῃ τους ὥς μετριοπαθῶν, συνετέλεσαν νὰ ἐξασφαλίσουν στοὺς ἄλλους μιὰ σχετικὴ ἵπαρξιν προπαγάνδας καὶ ἀντίστασης.

Μερικοὶ λόγοι τοῦ Turati, τοῦ Modigliani, τοῦ Treves καὶ τοῦ Morgari στὴ βουλὴ ὑπῆρξαν, ἐνῶ ἡ τρικυμία ἐμαίνονταν καὶ κυριαρχοῦσε τὸ ψέμμα, ὅχι ἀδιάφορη παρηγοριά καὶ ἐνθάρρυνση γιὰ ὅλα τὰ πνεύματα ποὺ ἦταν τυραννισμένα καὶ ἀναστενάξαν γιὰ τὴν ἐλευθερία. Προσωπικῶς ἐγὼ ποὺ ἀπέχω πολὺ ἀπὸ τὶς ιδέες καὶ τὶς μεθόδους των, αἰσθάνομαι ἀκόμα ζωηρὸ τὸ αἶσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης γιὰ τὸ πνευματικὸ καλὸ ποὺ μοῦ ἔχα-
μαν οἱ λόγοι των.

Ἡ ἠθικὴ δύναμις τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἐκτὸς τούτου, συνίσταται ἐπίσης στὸ γεγονὸς ὅτι ἂν εἶναι ἐναντίοι τῆς ἐπανάστασης, εἶναι ἐναντίοι ἀναφανδόν. Ἐπὶ πλέον, τὸ προλεταριάτο, τοῦ ὁποίου ἡ πλειονοψηφία δὲν ἐπιδοκιμᾷ τὸ σύστημα τῶν μεταρρυθμιστῶν, ὅταν φθάσῃ στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀμέσων συμφερόντων, τῆς ἐνδεχομένης πολιτικῆς, δὲν μπορεῖ ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ παραδέχεται τὴ θέλησίν τους, ἂν καὶ μὲ μεμψιμοιρίες. Ἐκ τούτου προέρχεται τὸ φαινομενικῶς ἀντιφατικὸν γεγονὸς ὅτι, ἐνῶ τὸ σοσιαλιστικὸν κόμμα καὶ ἐν γένει τὸ προλεταριάτο ἔχουν τάσεις τῶν ἄκρων καὶ ἐπαναστατικὰς, τὰ ἐννέα δέκατα τῶν σοσιαλιστῶν βουλευτῶν, εἶναι μεταρρυθμισταί, μεταρρυθμιστικὴ εἶναι ἡ κατεύθυνσις τῶν μεγαλύτερων ὁμοσπονδιακῶν συντεχνιῶν καὶ μεταρρυθμιστικὴ εἶναι ἡ πολιτικὴ πολλῶν ἐκατοντάδων δήμων ποὺ βρίσκονται στὰ χέρια τῶν σοσιαλιστῶν. Καὶ τοῦτο γιὰ τὴν ἐπανάστασιν, τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα, εἶναι ἐντὸς τῶν γεγονότων, ἐντὸς τῆς κοινωνικῆς κρίσεως ποὺ περνοῦμε. Νομίζω πιθανόν, ὅτι ἂν ἡ στιγμὴ δὲν ἦταν κρίσιμη ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπη εἰρηνικὲς λύσεις καὶ γαληνιαῖες δύσεις, τὸ σοσιαλιστικὸν κόμμα δὲν θὰ εἶχε στήν Ἰταλίαν τὴν κατεύθυνσιν ποὺ ἔχει σήμερον καὶ θὰ διέφευγε ἀπὸ τοὺς σημερινούς του ἀρχηγούς γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ σὲ κείνους ποὺ εἶχε πρὸ δέκα χρόνων.

Ἀλλὰ σήμερον, οἱ μεταρρυθμισταί, παρὰ τὸ προσωπικὸν τους γόητρο, ἔχουν πολὺ λίγους ὁπαδοὺς μεταξὺ τοῦ πλήθους. Τοὺς ἐκθέτουν πολὺ οἱ ἔπαινοι ποὺ τοὺς κάνει ὁ ἀστικὸς καὶ φιλικὸς πρὸς τὴν κυβέρνησιν τύπος, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τοὺς τραβήξουν πρὸς τοὺς συντηρητικούς τους σκοπούς. Ἐκτοστούτου οἱ μεταρρυθμισταί εἶναι μᾶλλον ἄδρανεις καὶ δὲ δεύ-

νουν πολύ ζήλο να υπερασπίσουν τις ιδέες τους. Φαίνεται πως αυτοί οι ίδιοι έχουν σ' αυτές μικρή πεποίθηση. Η φιλολογική τους παραγωγή είναι ασήμαντη και περιορίζεται σε λίγα άρθρα εφημερίδων και περιοδικών. Δεν υπάρχει μεταξύ αυτών η ζέση εκείνη, στην άμυνα και την επίθεση, που φαίνεται πως έχουν οι Γερμανοί της παλαιάς Σοσιαλ-Δημοκρατικής μερίδας. Εντούτοις όμως η «Κοινωνική Κριτική» του Turati και τα «Προβλήματα της Εργασίας» του Rigola είναι πολλές φορές ενδιαφέροντα ιδίως για την κριτική που κάνουν στα άλλα σοσιαλιστικά και εργατικά ρεύματα.

Το κακό όμως είναι ότι, ενώ ξέρουν να κρίνουν τους άλλους, δεν γνωρίζουν τί πρέπει να κάνουν οι ίδιοι. Τον Οκτώβριο θα γίνει στο Reggio Emilia μία συνεδρίαση των πλέον ισχυρόνων άντρων των. Θα ιδούμε τί θα αποφασίσουν. Θα είναι η συνεδρίαση αυτή πολύ ενδιαφέρουσα μετά το διεθνές κογκρέσο της Μόσχας, που, φαίνεται, πως επέβαλε στα διάφορα σοσιαλιστικά κόμματα να εξοστρακίσουν τους μεταρρυθμιστές.

Η στενόχωρη θέση των μεταρρυθμιστών σοσιαλιστών κατά την παρούσα στιγμή, μοιάζει λίγο με τη θέση των Ιταλών δημοκρατών, που αυτές τις μέρες έκαναν στην Άγκωνα μία συνέλευση. Μεταρρυθμιστάι και δημοκράτες είναι χωρισμένοι μάλλον από τη γλώσσα ή οποία προέρχεται από διαφορετική παράδοση και διανοητικότητα παρά από πραγματικά και συγκεκριμένα προγράμματα. Κατά βάθος το πρόγραμμα των μὲν δεν είναι διαφορετικό από το πρόγραμμα των δέ. Και οι μὲν και οι δέ σήμερα άρχοῦνται σε μία δημοκρατία κοινωνικῶς μεταρρυθμιστική, αλλά έναντία στους μολοσεβίκους: δηλαδή κάτι σαν τη ρωσική δημοκρατία του Κερένσκι και την αυστριακή του Renner.

Αλλά οι δημοκρατικοί μπροστά στους μεταρρυθμιστές είναι πολύ λίγοι και πολύ άσθενείς, πρὸ πάντων μετά τὸν πόλεμο, στὸν ὁποῖον τὸ δημοκρατικό κόμμα εἶχε λάβει μέρος και εἶχε τοιουτοτρόπως προκαλέσει τὴν ἀντιπάθεια τοῦ προλεταριάτου και εἶχε συνεννοηθῇ με σωματεῖα ἀντιδραστικά και λίγο ἐκτιμώμενα ἀπὸ ἄλλα κόμματα. Τὸ δημοκρατικό κόμμα ζεῖ στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὴν ἱστορική του παράδοση που ὑπῆρξε ἔνδοξη. Ἔχει πάρα πολλοὺς ὁπαδοὺς μεταξύ τῶν τεχνιτῶν και τῶν μικρῶν ἀστῶν τῶν πέντε ἢ ἑξ ἑπαρχιῶν τῆς Ρωμάνιας και τῶν Μαρκῶν, και σωματεῖα διάσκορπισμένα στὴν Οὐμβρία, στὴ Ρώμη, στὴν Τοσκάνα και Λιγουρία, κανένα φοιτητὴ πανεπιστημίου και κανένα γέρο που ζεῖ ἀκόμα ἀπὸ τὴν παλὴν χορεία τῶν γαριβαλδινῶν και τῶν ματξινιστῶν. Οἱ ὁπαδοὶ του ἐργάται τῶν Μαρκῶν και τῆς Ρωμάνιας ἐμψυχώνονται ἀπὸ δυνατό πνεῦμα ἐπαναστατικό ἀντιθέτως με τὸ μεταρρυθμιστικὸ τῶν ἀρχηγῶν τους που εἶναι καθαρά συντηρητικοί.

Στὸ Κογκρέσο τῆς Ἀγκόνας, τὸ δημοκρατικὸ κόμμα δὲν ἔλαβε ὁριστικὰς ἀποφάσεις, ἀλλ' ἡ διεύθυνση τοῦ κόμματος που σχηματίστηκε τελευταία, περιέχει ὀνόματα που δὲν ἐξετέθηκαν κατὰ τὸν πόλεμο, ἀγνώστους ἢ γνωστους, ὅπως ὁ Conti, γιὰ τὴν ἀκεραιότητά τους και γιὰ τὴ μεγαλύτερή τους τάση πρὸς τ' ἀριστερά. Καὶ τοῦτο ἀκόμα εἶναι δείγμα τῶν καιρῶν.